

Haersma: Wicherus Hendricus. Anna Henriëtta Boreel van Haersma overleed als laatste telg van het geslacht in 1888 te Kampen. De naam Van Haersma werd in de vrouwelijke lijn aan meerdere families doorgegeven, onder andere aan de familie Van Haersma de With.

De familie De With is afkomstig uit Aarhus in Denemarken. Drie zonen van Poul True traden in dienst van de VOC en namen de naam De With aan. Jan Minnema de With trouwde met Catharina van Haersma en ging te Oenkerk op de buitenplaats Hofwegen wonen. Zoals boven al vermeld werd een tak van de familie in 1841 verheven in de adelstand.

Jhr. Mr. Jan Hendrik van Haersma de With trouwde in 1876 Jkvr. Jacqueline Pauline van Weede, dochter van Jhr. Mr. Hendrik Maurits van Weede en Anna Magdalena van Hangest barones d'Yvoi. De familie Van Weede bezat rond Nijkerk en Putten uitgebreide landerijen, afkomstig van de Harderwijkse familie Van Westervelt. Het echtpaar Van Haersma de With-Van Weede ging op het kasteel Salentein bij Nijkerk wonen. Enkele fraaie foto's van dit kasteel zijn in het boek opgenomen. De carrières (in diplomatieke dienst, in het leger, enzovoorts) en huwelijken van de adellijke tak passen bij een adellijke familie van het begin van de twintigste eeuw. In een artikel in een plaatselijke krant uit Nijkerk van 1932 wordt betreurd dat Jhr. Mr. Hendrik Maurits van Haersma de With tot buitengewoon gezant in Tsjecho-Slowakije werd benoemd, aangezien hij in de korte tijd dat hij op Salentein woonde getoond had zich voor Nijkerk te interesseren en er een aantal functies bekleedde. Deze Van Haersma de With was vervolgens gezant te Washington en Berlijn.

Na 1909 woonden er geen leden van de familie Van Haersma de With meer in Friesland.

De twee families worden generatiegewijs beschreven. Door terugverwijzingen is het boek toch goed toegankelijk. Ook is er een los schematisch overzicht. De schrijver heeft veel aandacht besteed aan het vermelden van beroepen, ambten, adellijke titels, en dergelijke. Meestal zijn deze gegevens in cursieve

gedrukte stukjes vermeld. Nadeel is dat de lezer soms moet zoeken naar iemands beroep en loopbaan. Ook staan bij het ene familielid wel data van ambten vermeld en bij een ander niet.

Het boek is voorzien van een index, een literatuuropgave en noten. De schrijver is verder gegaan dan het maken van een genealogie. Meerdere vrouwen krijgen een eigen nummer in de stamboom. Gelukkig worden bij kinderen de achternamen vermeld, zodat men zien of men nog met een Van Haersma (de With) te maken heeft.

Het boek biedt wat de auteur belooft. Het bevat een grote hoeveelheid afbeeldingen van rouwborden (in kleur) en van huizen, portretten, huwelijksgedichten, enzovoorts. De huizen worden ook uitgebreid beschreven. Bovendien is nog een verslag door Jan de With als commandeur van de retourvloot van 1745 in het boek opgenomen.

G. van der Veer heeft in dit boek de families Van Haersma en Van Haersma de With genealogisch uitstekend beschreven en veel interessante gegevens over de status en de levenssfeer van de families naar voren gebracht.

J. Duinkerken

BOMANS' ONGELIJK

Antheun Janse, *Ridderschap in Holland. Portret van een adellijke elite in de late Middeleeuwen*. (Adelsgeschiedenis, I; Hilversum: Verloren, 2001, 514 p.)

Het lijkt wel of geen boek over de adel kan het stellen zonder een verwijzing naar Godfried Bomans' *Klein insectenboek*. Die verwijzing ontbreekt dan ook niet in het boek van Janse. Het was evenwel niet dit maar een ander beroemd kinderboek dat mij na een paar honderd bladzijden voor de geest kwam bij het lezen van het boek van Janse over de adel in Holland in de late Middeleeuwen, namelijk Fulco de Minstrel van Johan Kievit. De reden daarvan is dat hij een aantal typische onderwerpen uit dat boek aansnijdt die je op jonge leeftijd met Hollandse ridders associeert:

toernooien, kastelen, oorlogvoering, wapenuitrusting, de betekenis van de steden, het Hollandse 'waterige' landschap, paarden, knapen, jonkers en jonkvrouwen, baljuws, ridderlijkheid, en noem maar op. Het mooie van het boek van Janse vond ik dat al die in mijn herinnering weggezakte impressionistische ideeën over ridderschap en adel tot leven werden gewekt en eens stevig in een historische context werden neergezet.

De associatie met het boek van Johan Kievit ontstond evenwel pas laat. Dit komt door de tamelijk weerbarstige materie waar Janse zich doorheen moest werken om na te gaan wat begrippen als adel, ridderschap, welgeborenen, milites, enzovoort nu eigenlijk inhouden en waar ze elkaar overlappen dan wel uitsluiten. Het is in deze eerste hoofdstukken dat blijkt dat Bomans' definitie van adel ('Men is het of men is het niet. Is men het, dan is men het ook, maar is men het niet, dan is men het ook niet. En wordt men het ook niet') niet voldoet. De Hollandse adel was daarvoor te 'open', zij het niet zo open als de Engelse. Bomans' uitspraak zou eigenlijk moeten luiden: men wordt op de meest onmogelijke manieren van adel of men wordt het niet en is men het eenmaal geworden, dan is het niet zeker of het nageslacht het blijft. Adel en ridderschap blijken op zijn best quasi-stabiele categorieën te zijn. Bij een momentopname lijkt de situatie duidelijk, maar dat zegt niet zoveel over wie er enkele generaties eerder al van adel was of dat enkele generaties later nog zou zijn en het zegt evenmin veel over de ontstaansgeschiedenis van adeldom, die per geslacht sterk kon verschillen. Wat dat betreft onderscheidde de middeleeuwse adel, althans die in Holland, zich duidelijk van die tijdens het ancien régime, toen door oligarchisering en gebrek aan vorsten de adel ineenkromp tot een beperkt aantal geslachten aan wier adellijke afstamming geen mens twijfelde.

Een belangrijke toevoeging aan de gangbare theorieën over wat adel is en wat niet, lijkt mij de uiteenzetting van Janse over het begrip adellijke 'staet'. Van Winter hanteerde in de jaren zestig een op Max Weber gebaseerde schematische indeling van de middeleeuwse maatschappij in twee categorieën: 'stand' en 'klasse'. Een stand was een juridisch

afgebakende groep, een klasse een sociale groep. Een arme edelman stond dan in stand gelijk met een rijke, maar sociaal enige trappen lager. Een stand was in dit schema een gesloten groep, een klasse stond open voor nieuwkomers. Het schema is natuurlijk te star. Een prelaat kon zowel tot de adellijke als de geestelijke stand behoren en hetzelfde gold voor een edelman die poorterrecht verwierf. Deze tweedeling in standen en klassen is in de literatuur met veel kunst en vliegwerk over-eind gehouden, zonder echter theoretisch bevredigend te zijn. Wat moeten we met een ridderschap die eerst een klasse is, dan een stand, dan weer een klasse en in de zestiende eeuw dan definitief een stand wordt. De Stichtse ridderschap zou in de late Middeleeuwen een 'klasse met standskenmerken' zijn. Janse vindt het maar een moeizaam geworstel. *Ad fontes* is zijn motto en bij de bronnen aangekomen ontwaart hij dat tijdgenoten, de kroniekdichter Willem van Hildegasberch in het bijzonder, het begrip 'staet' gebruiken: een begrip dat ergens tussen 'status' en 'stand' in ligt. Iemands 'staet' was een amalgaam van afstamming, rijkdom en prestige. Als verdere ondersteuning van deze heldere benadering wijst Janse er op dat er in de late Middeleeuwen wel 'edelen' zijn te vinden maar nog geen 'adel' als categorie wordt onderscheiden en het begrip 'ridderscipe' individueel wordt toegepast.

Maar hiermee is Janse nog niet klaar met de worsteling. Ook het in de literatuur omstreden begrip 'welgeborenen' neemt hij onder de loep. Oorspronkelijk was het de vertaling van 'nobiles', maar in de late Middeleeuwen blijkt er in Holland een verschil te zijn gegroeid tussen edelen en welgeborenen. In de praktijk was het maar wat aantrekkelijk om als 'welgeboren' te kunnen doorgaan, omdat dit vrijdom van grondbelasting met zich meebracht. Mede om een wildgroei aan belastingvrijstellingen af te remmen, werd het welgeborenschap alleen erkend in de mannelijke lijn. Dat betekende dat ook een gewone boer in een 'rijtjeshuis' (aldus Janse) 'welgeboren' kon zijn. Maar 'van adel' was deze welgeborene nog niet. Zijn 'staet' was dan niet adellijk.

Deze voorbeelden kunnen volstaan om een idee te krijgen van de problemen die Janse aan

heeft gesneden ten aanzien van het onderwerp 'sociale stratificatie'. Maar wie deze theoretisch belangwekkende worsteling heeft doorstaan, wordt beloond, wordt althans een niet-mediëvist beloond, met fraaie en levendige uiteenzettingen over de geschiedenis van de Hollandse adel. We hebben dan te maken met een groep die zich redelijk wist te onderscheiden van de rest van de bevolking, maar daar toch ook niet érg ver boven uitstak. Vergeleken met Duitsland was de Hollandse adel minder gesloten, minder gewelddadig ook. In de late Middeleeuwen begon het krijgshaftige karakter van de adel al te tanen. Kastelen bijvoorbeeld verloren geleidelijk aan hun militaire functie. Aardig is de beschrijving in dit verband van het in de vijftiende eeuw gebouwde kasteel De Kenenburg. Het zag er imposant uit maar had, gezien de steeds groter wordende vuurkracht van kanonnen, met zijn muren van maximaal 70 cm dikte militair gezien de stevigheid van bordkarton. Zo'n kasteel verwees eigenlijk al naar een geromaniseerd verleden.

Janse concludeert dat alhoewel de tegenstellingen tussen adel en stad in Holland niet zo op scherp stonden als in Duitsland, de adel in Holland typische 'landadel' was. Een verfijnde hoofs-ridderlijke cultuur ontbrak en de hofadel en bestuursadel waren zeer gering in omvang, waardoor de Hollandse adel minder indruk maakte dan bijvoorbeeld de Franse. De verstedelijkte context waarin de Hollandse adel al in de late Middeleeuwen moest opereren maakte het sociale landschap 'minder plat dan een polder, maar veel meer dan een duinlandschap was het niet', zo concludeert Janse aan het slot van dit naar mijn smaak doorwrochte en goed geschreven boek.

Wybren Verstegen

PATRONAGE IN GELDERLAND

M.A.M. Franken, *Dienaar van Oranje. Andries Schimmelpenninck van der Oije 1705-1776. Een politieke en bestuurlijke levensbeschrijving van een Gelderse luitenant-stadhouder.* (Zutphen: Walburg Pers, 2002, 368 p.)

De biografische aandacht voor historische figuren uit het vaderlands verleden is nog altijd groeiende. Dat is op zich een gelukkige trend maar hier kunnen enkele kanttekeningen bij worden geplaatst, met name voor de vroegmoderne tijd. Voorop staan daarbij de beperkingen die menig auteur zichzelf oplegt, waarbij hij meestal verontschuldigd wijst op een gebrek aan egodocumenten. Dit blijkt vervolgens goed uit de gebruikte titels: in het recente geval van Wout Troost over stadhouder-koning Willem III een 'politieke biografie' of, zoals hier, een 'politieke en bestuurlijke levensbeschrijving'. Door deze eenzijdige aandacht voor een bepaald aspect van iemands leven dreigt automatisch het gevaar van een onbalans.

In de eerste plaats is het een merkwaardige (want teleurstellende) opvatting van de taak van een biograaf, die moet zien te roeien met de riemen die hij heeft. Vaak kiezen zij voor hoofdpersonen waar sowieso veel meer over bekend is dan de doorsnee man of vrouw. Daarnaast is er nog altijd zoiets als de 'omgevingsbiografie': het niet beschikken over alle informatie kan worden aangevuld uit andere bronnen. Het boek van Willem Frijhoff over de weesjongen Evert Willemsz uit 1995 is hiervan een geslaagd, zij het uniek voorbeeld. Het klaarblijkelijk niet willen schrijven van een volwaardige biografie wijst dan op valse bescheidenheid of een gebrek aan durf van een auteur. Dat eerste doet in elk geval hier geen opgeld. In zijn woord vooraf schrijft de auteur dat hij in de loop van zijn onderzoek vele belendende percelen uit de Gelderse geschiedenis heeft moeten omploegen en vindt hij dat hij pionierswerk heeft verricht. Ook in dit boek vinden we dus duidelijk aspecten van een 'omgevingsbiografie' en die vormen misschien wel de beste delen. Als het boek een *leitmotif* heeft, dan is het namelijk het politieke patro-